

الْحَمْدُ لِلَّهِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ

مجتمع آموزش عالی فقه

عنوان و نام پدیدآور:	پرتو پژوهش (پاسخ به پرسش‌های دینی) / مؤلف معاونت پژوهش مجتمع آموزش عالی فقه.
مشخصات نشر:	قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی <small>صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ</small> ، ۱۳۸۹-
مشخصات ظاهری:	ج ۳، ۴۴۰ ص.
شابک:	ج ۳: ۹۷۸-۹۶۴-۱۹۵-۷۶۸-۳ (دوره): ۹۷۸-۹۶۴-۱۹۵-۱۶۵-۰
وضعیت فهرست نویسی:	فیبا
یادداشت:	ج ۲ (چاپ اول: ۱۳۹۰).
یادداشت:	ج ۳ (چاپ اول: ۱۳۹۲) (فیبا).
یادداشت:	کتابنامه.
موضوع:	اسلام - پرسش‌ها و پاسخ‌ها
شناسه افزوده:	مجتمع آموزش عالی فقه (قم). معاونت پژوهش
رده بندی کنگره:	۱۳۸۹ پ/۳۶/۱۲ BP
رده بندی دیویی:	۲۹۷/۰۷۶
شماره کتابشناسی ملی:	۲۰۳۷۷۹۰

پرتو پژوهش ۳

(پاسخ به پرسش‌های دینی)

معاونت پژوهش مجتمع آموزش عالی فقه

مرکز بین‌المللی
ترجمه و نشر المصطفی (ع)

پرتو پژوهش ۳

مؤلف: معاونت پژوهش مجتمع آموزش عالی فقه

چاپ اول: ۱۳۹۲ش / ۱۴۳۵ق

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

● چاپ: نارنجستان ● قیمت: ۲۲۵۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۳۰۰

همه حقوق برای ناشر محفوظ است.

- قم، چهارراه شهدا، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نیش کوچه ۱۸. تلفکس: ۰۲۵-۳۷۸۳۹۳۰۵۹
- قم، بلوار محمدامین، سه‌راه سالاریه. تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۳۳۱۰۶ - فکس: ۰۲۵-۳۲۱۳۳۱۴۶
- تهران، خیابان انقلاب، بین خیابان وصال شیرازی و قدس، نیش کوچه اسکو، پلاک ۱۰۰۳. تلفن: ۰۲۱-۶۶۹۷۸۹۲۰
- مشهد، خیابان امام رضا علیه السلام، خیابان دانش شرقی، بین دانش ۱۵ و ۱۷. تلفن: ۰۵۱۱-۸۵۴۳۰۵۹

pub.miu.ac.ir - miup@pub.miu.ac.ir

با سپاس از دست‌اندرکارانی که ما را در تولید این اثر یاری رساندند.

- مدیر انتشارات: محمدسعید پناهی
- معاونت تولید: تورج روحانی
- ناظر تولید: جعفر قاسمی ابهری
- ناظر فنی: محمدباقر شکری
- ناظر گرافیک: مسعود مهدوی
- ناظر چاپ: نعمت‌الله یزدانی
- آماده‌ساز: سید جاوید حسینی
- صفحه‌آرا: محمد خسروبیگی
- ویراستار: حسین حبیبی
- نمونه‌خوان: جواد حاج‌حسینی

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی فرا روی اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که همه به نوعی برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پای‌بندی به دین و سنت در مدیریت همه‌جانبه کشورها بسیار چالش‌برانگیز می‌نماید. از این‌رو مطالعات و پژوهش‌های به‌روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و عمق و اصالت اندیشه‌های ناب، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت تمامی بنیان‌گذاران این شجره طیبه، به‌ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی رحمته‌الله و مقام معظم رهبری (دام ظلّه العالی) می‌باشد.

«جامعه المصطفی ص ع و آ لله العالیه» برای تحقق این رسالت خطیر و در مسیر نشر معارف ناب محمدی ص ع و آ لله «مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ص ع و آ لله» را تأسیس کرده است.

اثر حاضر با عنوان پرتو پژوهش (جلد سوم) حاصل پژوهش جمعی از محققان مجتمع آموزش عالی فقه، کوششی است در به ثمر رساندن گوشه‌ای از این اهداف متعالی.

در پایان لازم می‌دانیم تلاش همه عزیزانی را که در نشر این کتاب سهمی داشته‌اند، سپاس گزارده، ارباب فضل و معرفت را به یاری بخوانیم تا ما را از دیدگاه‌های سازنده خویش بهره‌مند سازند.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

فهرست مطالب

مقدمه.....	۱۵
۱. رابطه عبادت و شناخت حق.....	۱۹
مفهوم لغوی عبادت.....	۲۰
مفهوم اصطلاحی عبادت.....	۲۰
تبیین رابطه عبادت و شناخت خدا.....	۲۱
نقش معرفت در عبادت.....	۲۳
۲. فراموش شدن برخی بندگان از سوی خدا.....	۲۷
۳. منافات نداشتن تفضل الهی با اختیار ویژه خدا به انبیاء <small>علیهم السلام</small> و ائمه <small>علیهم السلام</small>	۳۳
موهبت تفضلی.....	۳۴
موهبت در کودکی و پیش از خلقت.....	۳۷
۴. رابطه روح با سعادت و شقاوت.....	۴۱
عوامل سعادت.....	۴۶
۱. عبادت و پرهیزکاری.....	۴۶
۲. بندگی و بینش حقیقی.....	۴۷
عوامل شقاوت.....	۴۸
۱. غفلت.....	۴۸
۲. تکبر و خودبینی.....	۴۹
۳. گناه و زنگار قلب.....	۴۹

۵. حکمت امامت فرزندان ائمه علیهم السلام ۵۳
- شایستگی مبنای امام بودن ۵۴
- امامت به جعل الهی ۵۴
- دلایل الهی بودن جعل امام علیهم السلام ۵۵
۱. آیات قرآن ۵۵
۲. روایات ۶۰
۳. نظر بزرگان شیعه درباره امامت ۶۲
- الف) علامه حلی رحمته الله ۶۲
- ب) شهید ثانی رحمته الله ۶۳
- ج) علامه مظفر رحمته الله ۶۳
۶. ولایت امام علی علیه السلام شرط قبولی اعمال ۶۹
- دلیل عقلی لزوم ولایت علی علیه السلام ۷۰
- دلایل نقلی لزوم ولایت علی علیه السلام ۷۱
۱. آیات قرآن ۷۱
۲. روایات ۷۳
- آثار اعتقاد به امامت ۷۸
- پیامدهای انکار امامت امیرالمؤمنین علیه السلام ۷۹
۷. مراتب کمال امامان معصوم علیهم السلام ۸۵
- ائمه اطهار علیهم السلام نور و حقیقت واحدند ۸۶
- استشمام تفاوت و مراتب ۸۸
۸. رابطه اعتقاد به واسطه فیض بودن ائمه علیهم السلام با ربوبیت خداوند ۹۳
- فرد اکمل و شاخص در واسطه فیض ۹۵
- جایگاه اهل بیت علیهم السلام در نظام هستی ۹۸
۹. نام‌های متعدد حضرت نرجس و شبهه متولد نشدن امام زمان علیه السلام ۱۰۳
- ملیکا (در زبان عربی: ملیکه) ۱۰۴
- نرجس ۱۰۴
- سوسن ۱۰۵
- سبیکه ۱۰۶
- حکیمه (به نقل از کشف الغمه) ۱۰۶

۱۰۷	..... ماریه (مریم) .....
۱۰۷	..... ریحانه .....
۱۰۸	..... خَمَطُ .....
۱۰۸	..... صقیل .....
۱۱۰	..... نسیم .....
۱۱۱	..... علت تعدد نام‌های نرجس خاتون .....
۱۱۲	..... تعدد نام‌ها دلیل واقعی نبودن وجود مسما نیست .....
۱۱۹	..... ۱۰. حکمت گریه بر پیامبر ﷺ و ائمه علیهم السلام .....
۱۲۰	..... فطری بودن گریه .....
۱۲۱	..... گریه از نگاه قرآن .....
۱۲۳	..... گریه در سیره پیامبر ﷺ .....
۱۲۵	..... ۱. گریه بر وفات عبدالمطلب ﷺ .....
۱۲۵	..... ۲. گریه بر ابوطالب ﷺ .....
۱۲۶	..... ۳. گریه بر رحلت مادرشان آمنه ﷺ .....
۱۲۶	..... ۴. گریه بر فرزندش ابراهیم ﷺ .....
۱۲۶	..... ۵. گریه بر فاطمه بنت اسد ﷺ .....
۱۲۷	..... ۶. گریه بر حمزه ﷺ .....
۱۲۷	..... ۷. گریه بر یاران .....
۱۲۷	..... ۸. گریه امیرالمؤمنین ﷺ در شهادت محمد بن ابی‌بکر .....
۱۲۷	..... سیره اصحاب .....
۱۲۸	..... مخالفان سیره پیامبر ﷺ .....
۱۳۰	..... ردّ روایات .....
۱۳۱	..... حکمت گریه بر پیامبر ﷺ و ائمه اطهار علیهم السلام .....
۱۳۲	..... ۱. محبت و دوستی .....
۱۳۲	..... ۲. حافظ و پشتوانه دین .....
۱۳۳	..... ۳. وحدت میان امت اسلامی .....
۱۳۴	..... ۴. استبدادستیزی .....
۱۳۷	..... ۱۱. آموزش گناهان با شرکت در عزاداری حسینی، از دیدگاه عقل و شرع .....
۱۳۸	..... فلسفه عزاداری .....

- ۱۳۹ ..... مبانی دینی عزاداری
- ۱۴۱ ..... عزاداری و مبانی عقلی
- ۱۴۳ ..... عزاداری و شفاعت
- ۱۴۵ ..... عزاداری و آمرزش گناه
۱۲. چگونگی پیدایش مسجد مقدس جمکران ۱۵۱
- ۱۵۱ ..... علت پیدایش مسجد مقدس جمکران
- ۱۵۳ ..... خلاصه‌ای از تاریخ تأسیس مسجد جمکران
- ۱۵۷ ..... منابع‌شناسی مسجد جمکران
- ۱۵۹ ..... ادله تقدس مسجد جمکران
- ۱۶۱ ..... حجیت خواب محمد بن مثله
۱۳. رابطه دین با غم و اندوه ۱۶۳
- ۱۶۴ ..... غم و شادی از دیدگاه اسلام
- ۱۶۵ ..... حزن و اندوه در قرآن
- ۱۶۹ ..... حزن و اندوه در روایات
۱۴. سازگاری دین با رشد و توسعه ۱۷۵
- ۱۷۶ ..... مفهوم دین و توسعه
- ۱۷۷ ..... جایگاه توسعه در اسلام
- ۱۸۴ ..... احکام ثابت و متغیر
۱۵. عوامل دین‌گزینی ۱۹۳
- ۱۹۳ ..... عوامل بیرونی
- ۲۰۳ ..... عوامل درونی دین‌گزینی
۱۶. دین در گرو انسان یا انسان در گرو دین؟ ۲۱۳
- ۲۱۵ ..... حقیقت انسان
- ۲۱۵ ..... وجوه اهمیت انسان‌شناسی
- ۲۱۶ ..... خداشناسی و انسان‌شناسی
- ۲۱۶ ..... نبوت و انسان‌شناسی
- ۲۱۸ ..... چیستی دین
- ۲۱۹ ..... فلسفه دین

۲۲۱	کارکردهای دین .....
۲۲۲	دین عامل وحدت اجتماعی .....
۲۲۴	دین عامل عدالت اجتماعی .....
۲۲۷	عدم تعهد و مسئولیت در برابر دین .....
۲۲۸	واکنش در برابر دین آسمانی .....
۲۳۳	۱۷. نسبت میان پلورالیزم دینی و اختلاف فتاوا .....
۲۳۴	مفهوم‌شناسی .....
۲۳۵	۱. کثرت‌گرایی درون‌دینی .....
۲۳۷	۲. کثرت‌گرایی برون‌دینی .....
۲۳۹	تکثر ادیان و خاتمیت در قرآن کریم .....
۲۴۳	۱۸. دین اسلام، عامل کمال انسانی .....
۲۴۴	رشد تدریجی تصور خدا در ادیان ابراهیمی .....
۲۴۵	خدا در آیین یهود .....
۲۴۸	خدا در آیین مسیحیت .....
۲۵۲	خدا در آیین اسلام .....
۲۵۴	حقانیت مذهب تشیع .....
۲۵۸	۱. حدیث غدیر .....
۲۶۰	۲. حدیث منزله .....
۲۶۷	۱۹. اسلام و دموکراسی .....
۲۶۷	مفهوم دموکراسی .....
۲۶۸	اصول و مؤلفه‌های دموکراسی .....
۲۶۹	دموکراسی و حکومت دینی .....
۲۸۷	۲۰. آزادی انسان و فلسفه عبادت .....
۲۹۰	معنای لغوی و اصطلاحی عبادت .....
۲۹۲	فلسفه عبادات .....
۲۹۹	۲۱. آزادی انسان و محدودیت‌های قانون و شریعت .....
۲۹۹	شریعت چیست؟ .....
۳۰۰	قانون یعنی چه؟ .....

۳۰۱	..... مفهوم آزادی
۳۰۲	..... آزادی در اصطلاح
۳۰۴	..... آزادی تکوینی
۳۰۴	..... آزادی تشریحی
۳۰۷	..... ۱. آزادی در انتخاب دین
۳۰۷	..... ۲. آزادی در عمل
۳۰۸	..... ۳. آزادی و امتحان الهی
۳۰۹	..... ۴. آزادی اندیشه
۳۰۹	..... الف) تفکر درباره قرآن
۳۰۹	..... ب) اندیشه در آفرینش انسان و جهان
۳۱۰	..... آزادی‌های سیاسی
۳۱۲	..... آزادی معنوی
۳۱۳	..... آزادی عقیده
۳۱۷	..... ۲۲. تقیه و شبهه نفاق
۳۱۹	..... تقیه در لغت
۳۱۹	..... تقیه در اصطلاح
۳۲۰	..... تعریف اندیشمندان شیعه
۳۲۰	..... نفاق در لغت
۳۲۱	..... نفاق در اصطلاح
۳۲۱	..... برخی تفاوت‌های نفاق و تقیه
۳۲۲	..... پیشینه تقیه
۳۲۳	..... منابع تشریح تقیه
۳۲۴	..... منابع مشروعیت تقیه
۳۲۴	..... ۱. قرآن کریم
۳۲۵	..... ۲. سنت نبوی
۳۲۶	..... ۳. اجماع
۳۲۷	..... تقیه در منابع فقهی مذاهب اسلامی
۳۲۷	..... ۱. فقه مالکی
۳۲۷	..... ۲. فقه حنفی
۳۲۷	..... ۳. فقه شافعی

۳۲۸	..... ۴. فقه حنبلی
۳۲۸	..... تقیه در فقه شیعه
۳۳۱	..... ۲۳. حدود تساهل و تسامح از دیدگاه اسلام
۳۳۲	..... معانی لغوی و اصطلاحی تساهل و تسامح
۳۳۲	..... ۱. معنای لغوی
۳۳۳	..... ۲. معنای اصطلاحی
۳۳۴	..... شروط تساهل و تسامح
۳۴۱	..... تساهل و تسامح در حوزه مسائل سیاسی - اجتماعی
۳۴۷	..... ۲۴. الفاظ و مفاهیم قرآن، آسمانی است یا بشری؟
۳۵۱	..... ادله و حیاتی بودن الفاظ قرآن کریم
۳۵۱	..... ۱. اجماع مسلمانان
۳۵۱	..... ۲. ادله نقلی
۳۵۶	..... ۳. ادله عقلی
۳۶۳	..... ۲۵. قرآن عامل سعادت انسانها
۳۶۳	..... فطری بودن دین
۳۶۴	..... عدم محدودیت هدایت به زمان خاص
۳۶۸	..... خاتمیت، دلیل استمرار
۳۶۹	..... جامعیت قرآن
۳۷۳	..... ۲۶. تنبیه بدنی زن از دیدگاه اسلام
۳۷۴	..... مراد از «نشوز زنان»
۳۷۷	..... آرای مفسران
۳۷۸	..... نظر روان‌کاوان
۳۸۰	..... منابع برای مطالعه بیشتر
۳۸۱	..... ۲۷. فلسفه وجود نیازها و غرایز در انسان
۳۸۳	..... چیهستی غریزه
۳۸۴	..... غریزه یا فطرت در قرآن
۳۸۵	..... ویژگی‌های غریزه و فطرت
۳۸۶	..... فلسفه وجود نیازها و غرایز در انسان

- ۳۸۶ ..... ۱. غریزه جاذبه جنسی و بقای نوع انسان
- ۳۸۷ ..... ۲. غریزه میل به زندگی و گریز از خطر
- ۳۸۷ ..... ۳. فطرت میل به جاودانگی
- ۳۹۱ ..... منابع برای مطالعه بیشتر
- ۳۹۳ ..... ۲۸. رابطه اعمال انسان با حوادث
- ۴۰۵ ..... تأثیر برخی عوامل معنوی دیگر در حوادث طبیعی
- ۴۰۷ ..... حوادث طبیعی و اهداف تربیتی
- ۴۱۳ ..... ۲۹. بررسی روایات نافی مشروعیت قیام و تشکیل حکومت در عصر غیبت
- ۴۱۴ ..... بررسی روایات
- ۴۱۶ ..... روایات طاغوت
- ۴۱۷ ..... معنای طاغوت
- ۴۳۰ ..... منابع برای مطالعه بیشتر
- ۴۳۱ ..... کتابنامه

مقدمه

پرسش‌گری از آغاز آفرینش، همزاد انسان‌ها بوده است. قرآن‌کریم در پاسخ به این ندای فطری انسان فرموده است: ﴿فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾^۱ همگان را دعوت به پرسش دینی از اندیشمندان و عالمان دینی درباره امور دین نموده است.

پیامبر اعظم ﷺ و امامان معصومین علیهم‌السلام نیز اهمیت بسیاری به پرسش‌های دینی طبقات مختلف مردم و جامعه می‌دادند و به انواع پرسش‌های دینی آنان پاسخ می‌گفتند و آنان را تشویق به پرسش از امور دینی کرده‌اند. امام صادق علیهما السلام فرموده است: بر (در) این علم (اصول دین و فروع دین مقدس اسلام) قفلی است که کلید آن پرسش است.^۲ امامان معصومین علیهم‌السلام نپرسیدن از امور دینی را باعث هلاکت انسان شمرده‌اند. امام صادق علیهما السلام به حمران ابن اعین درباره مسئله‌ای که پرسیده بود، فرمود: «جز این نیست که مردم هلاک و تباہ می‌شوند؛

---

۱. نحل، آیه ۴۳.

۲. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۱، ص ۴۰، «إن هذا العلم عليه قفل ومفتاحه المسألة».

زیرا (آنچه را در دین نمی‌دانند) نمی‌پرسند.^۱

در روایتی دیگر درباره پاداش پرسشگران، شنوندگان پاسخ و دوست‌داران آن، از امام محمد باقر علیه السلام چنین نقل شده است: «علم و دانش (مانند) خزینه و گنج است و کلید آن پرسش است؛ پس خدا شما را رحمت کند؛ پرسید؛ زیرا چهار کس را در علم و دانش اجر و مزد می‌دهند: پرسش‌کننده؛ گوینده و پاسخ‌دهنده؛ شنونده؛ دوست‌دارنده.^۲

انسان نباید از امور دینی خود غافل باشد. هر آنچه نمی‌داند، باید بی‌رسد و عالمان دینی نیز باید پاسخ‌گوی پرسش‌های دینی مردم باشند. بر اساس روایات، هر فرد مسلمان باید دست‌کم یک‌بار در هفته از امور دینی خود، از عالمان و دانشمندان سؤال کند؛ و گرنه خسارت دیده است.

امام صادق علیه السلام از رسول خدا صلی الله علیه و آله روایت کرده است که آن حضرت فرمود: «أف بر مردی که هر روز جمعه (یک روز در هفته) خود را برای امر دینش آماده نکند تا با آن تجدید عهد کند و از دینش سؤال کند».^۳

عالمان دینی برخاسته از حوزه‌های علمیه، به پیروی و اطاعت از دستورات ائمه معصومین علیهم السلام در طول تاریخ، تلاش کرده‌اند تا به پرسش‌های دینی مردم و انواع شبهات پاسخ بگویند. این امر پس از

۱. همان. قال ابو عبد الله علیه السلام: «لحمر بن اعین فی شیء سألته انما یهلك الناس لانهم لا یسألون».

۲. محمدباقر مجلسی، بحار الانوار، ج ۱، ص ۱۹۶؛ «العلم خزائن والمفاتیح السؤال فسلوا یرحمکم الله فانه یؤجر العلم أربعة: السائل و المتکلم و المستمع و المجیب لهم».

۳. الکافی، ج ۱، ص ۴۰، «أف لرجل لا یفرغ نفسه فی کل جمعة لأمر دینه فیتعاهده و یسأل عن دینه».^۳

پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی ایران، در حوزه علمیه قم، برجسته‌تر و هدفمندتر شده است و مراکز پاسخ‌گویی متعددی در بخش‌ها و رشته‌های گوناگون علمی، مشغول فعالیت و پاسخ‌گویی به انواع پرسش‌های جوامع اسلامی شده‌اند.

«**جامعة المصطفیٰ ﷺ العالمية**» به عنوان یک نهاد برآمده از متن حوزه علمیه، در عصر حاضر، این افتخار را دارد که دانش‌پژوهان و پژوهشگرانی را تربیت کند تا این رسالت مهم را به انجام برسانند و ذهن پرسشگر امت اسلامی، به ویژه نسل جوان را سیراب نمایند.

«واحد پاسخ‌گویی به شبهات دینی و سؤالات عقیدتی» معاونت پژوهش مجتمع آموزش عالی فقه، وابسته به **جامعة المصطفیٰ ﷺ العالمية**، با بهره‌گیری از توانمندی‌های این عزیزان و اساتید معزز، گام‌های مؤثری در امر پاسخ‌گویی به شبهات برداشته است که از جمله آن‌ها تهیه و تدوین کتاب پیش‌رو، با عنوان «پرتو پژوهش» جلد سوم با موضوع پاسخ به پرسش‌های دینی است.

این اثر ارزشمند، پیش از انتشار به صورت کتاب، به شکل جزواتی با عنوان «پرتو پژوهش» به مناسبت‌های مختلف و به طور منظم منتشر و با استقبال اساتید، دانشجویان و مراکز علمی روبه‌رو گردید. این امر ما را بر آن داشت تا با گردآوری جزوات منتشره در کنار هم و حتی‌الامکان با موضوعات مشترک، تأثیر و ماندگاری آن را افزون‌تر کنیم.

از همه عزیزانی که ما را در گردآوری این اثر یاری رساندند، به‌ویژه از حجت‌الاسلام اسماعیل دانش، اعضای انجمن‌ها و گروه‌های علمی، تربیتی مجتمع، گروه‌های علمی، تربیتی فلسفه و کلام، تاریخ اسلام و معارف اسلامی مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی سپاس‌گذاریم و

توفیقات افزون‌تر این عزیزان را از خداوند منان خواهانیم.
برآنیم که با عنایات الهی و توجهات حضرت ولی عصر علیه السلام به تدریج
ادامه این مجموعه را تقدیم شما خوبان کنیم. منتظر پیشنهادات و انتقادات
سازنده شما در ارائه شایسته این مجموعه هستیم.

معاونت پژوهش
مجتمع آموزش عالی فقه